

Joyce Verschoor
3923215
Juni 2016
Scriptie TCS
Hoofdrichting Middeleeuwen
Bart Besamusca

De receptie van de *Perceval* en de *Parzival* in de periode 1200- 1400

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Introductie	3
De Franse overlevering	6
- Handschriftbeschrijvingen	6
- Conclusies	9
De Duitse overlevering	13
- Handschriftbeschrijvingen	13
- Conclusies	16
Eindconclusie	19
Bibliografie	21

Samenvatting

In het verleden is vaker geprobeerd de middeleeuwse receptie van een tekst te achterhalen, maar daarvoor werd dan alleen naar de teksten zelf gekeken en werden de handschriften waarin ze overgeleverd zijn buiten beschouwing gelaten. Voor deze scriptie wilde ik daarom juist wel naar de handschriften kijken om te ontdekken wat die kunnen vertellen over de middeleeuwse receptie van een tekst, specifiek voor de *Perceval* van Chrétien de Troyes en de *Parzival* van Wolfram von Eschenbach voor de periode 1200- 1400. Hiervoor heb ik gedigitaliseerde manuscripten van die teksten en uit die periode onderzocht op datering en lokalisering, materiaal, schrift, lay-out, formaat, rubricering, decoratie, kwaliteit en de aanwezigheid van andere teksten in de band. Deze handschriften heb ik op chronologische volgorde besproken en gesorteerd per land. Daaruit kwamen meerdere zaken voort. Zo was het voor beide landen was het opvallend dat de handschriften alleen uit een beperkt gebied kwamen, namelijk daar waar de auteurs vandaan kwamen. Schijnbaar waren de teksten dus alleen voor een publiek uit die omgeving interessant. Daarnaast viel de wisselende kwaliteit van de handschriften op, maar dit zou een indicatie kunnen zijn tot de wijzen waarop het publiek de teksten tot zich nam, namelijk voorgelezen worden of zelf lezen. Als laatste werd de tekst zowel in Frankrijk als Duitsland over het algemeen samengebonden met andere avontuurlijke ridderverhalen, waardoor de *Perceval* dus ook in de middeleeuwen al tot dat genre behoord zal hebben. Dit genre was bedoeld voor ontspanning en vermaak en daardoor zal de tekst alleen gelezen zijn door mensen die daar de tijd voor hadden, wat voornamelijk de adel geweest zal zijn. De Duitse versie van de tekst is regelmatig ook samengebonden met liederen, wat een indicatie zou kunnen zijn voor hoe de tekst werd uitgevoerd. Al met al valt er inderdaad behoorlijk veel over de receptie van de teksten te zeggen door naar de handschriften te kijken, al heb ik daarvoor wel degelijk de resultaten van tekstgericht onderzoek nodig gehad. Voor toekomstig onderzoek is daardoor een combinatie van de tekst- en handschriftgerichte aanpak wellicht een goed idee.

Introductie

Chrétien de Troyes is een middeleeuwse Franse schrijver die actief was in grofweg de periode 1170-1183 (Hindman, 1994, p.1). Er is niet veel bekend over zijn leven. Hij werkte rond 1170 waarschijnlijk in Troyes aan het hof van Marie de Champagne, de dochter van Eleanora van Aquitanië (Hindman, 1994, p.1). Daar, en later waarschijnlijk aan het hof van Filips van de Elzas, componeerde hij zijn Arthurromans. Dit zijn *Erec et Enide* (ca. 1170), *Cligès* (ca. 1176), *Le Chevalier de la charrette (Lancelot)* (ca. 1177), *Le Chevalier au lion (Yvain)* (ca. 1177) en *Le Conte del Graal (Perceval)* (ca. 1182) (Hindman, 1994, p.1). Van al deze teksten zijn er manuscripten en fragmenten bewaard gebleven, zowel in het Frans als vertalingen en bewerkingen in andere talen. Zo zijn er Duitse, Nederlandse, Noorse en Welshe vertalingen van bekend. Het verhaal over de boerse jongen die zich een weg moet banen in een hoofse wereld en ook nog de graal ontdekt, sloeg blijkbaar aan. Hiervan getuigen ook de grote hoeveelheden manuscripten en fragmenten die we nu nog hebben. Zo valt via de Database of Arthurian Fiction in Medieval Europe te vinden dat er op het moment 18 codices en fragmenten bekend zijn die de Franse *Perceval* bevatten. Dit lijkt misschien weinig, maar Hindman (1994, p. 2) noemt dat er van veel andere hoofse teksten in dichtvorm in de volkstaal uit de 12e eeuw nog slechts enkele manuscripten over zijn en in vergelijking daarmee is 18 wel veel.

De populariteit van de *Perceval* blijkt ook nog uit iets anders, namelijk uit het grote aantal teksten dat er op gebaseerd is. Chrétien heeft zijn tekst nooit afgemaakt, om onbekende redenen, en daarom hebben andere schrijvers na hem die taak op zich genomen. De teksten die daardoor ontstonden staan bekend als de *Continuaties*. Hier zijn er vier van in het Frans. Daarnaast zijn er nog twee prologen voor geschreven, de *Bliocadran* en de *Elucidation*. Deze teksten komen voor in dezelfde manuscripten als de originele *Perceval*. Het feit dat deze zes teksten bestaan geeft aan er mensen waren die het iets kon schelen dat de hoofdtekst niet af was en vonden dat het de moeite waard was daar iets aan te doen en daar het geld of de tijd voor over hadden. Dit, in combinatie met de grote overlevering van de tekst in meerdere landen, geeft aan dat de tekst aan is geslagen. Alleen

is dan nog niet duidelijk bij wie dat zo was en waarom. Ofwel: wat was de receptie van Chrétiens *Perceval* in de middeleeuwen?

Ik ben niet de eerste die deze vragen stelt met betrekking tot een middeleeuwse tekst. Wetenschappers als Joyce Coleman (1996) hebben geprobeerd ze te beantwoorden door alleen naar de teksten zelf te kijken. In het geval van Coleman heeft dat absoluut tot interessante uitkomsten geleid, maar ik denk wel dat een belangrijk aspect van de tekst genegeerd wordt met deze werkwijze, namelijk het materiële aspect, of het manuscript waarin de tekst wordt overgeleverd. Ik ben niet de enige met die mening. Sterker nog, er bestaat een hele stroming met wetenschappers die er net zo over denkt. Deze heet 'New Philology' en is voor het eerst omschreven in januari 1990 in het tijdschrift *Speculum* door onder andere Suzanne Fleischman. Volgens Fleischman (1990) werd er in het verleden bij het bestuderen van middeleeuwse teksten voornamelijk naar de tekst zelf gekeken en werden de manuscripten eigenlijk alleen gebruikt om een editie te kunnen maken. Voor die editie werd dan ook maar één manuscript als voorbeeld gebruikt. De New Philology wil daarentegen terug naar de manuscripten en legt niet meer de nadruk op de tekst zelf voor de interpretatie, maar kijkt ook naar de context en materialiteit van die tekst. Daarnaast kijken wetenschappers uit deze stroming naar oude manuscripten als de originele teksten en worden ze niet enkel beschouwd als bronnen voor een editie.

Inmiddels zijn er meerdere wetenschappers die binnen de New Philology actief zijn. Voorbeelden hiervan zijn onder andere Sandra Hindman met *Sealed in parchment* (1994) en Kathryn Starkey met *Reading the medieval book* (2004). Hindman heeft zich specifiek op manuscripten gericht die de teksten van Chrétien de Troyes bevatten. Zij ziet in de manuscripten bewijs dat de teksten zelf dienst deden als een soort propaganda voor Picardische heersers in de 12e en 13e eeuw. Echter kijkt zij daarbij alleen naar de illustraties en behandelt ze dus alleen de manuscripten die daadwerkelijk illustraties hebben, waarbij ze een groot deel van de overlevering uitsluit. Starkey richt zich op het Duitstalige gebied en kijkt uitsluitend naar de *Willehalm*, een andere tekst van Wolfram von Eschenbach, die de Duitse versie van de *Perceval* heeft geschreven. Zij bekijkt de tekst in het licht van de overgang van een orale naar een schriftcultuur. Haar ideeën zijn zeer interessant, maar zij kijkt maar naar één manuscript en richt zich eveneens voornamelijk op de afbeeldingen. Hoewel ik zeker denk dat de illustraties veel kunnen zeggen, denk ik ook dat er nog steeds aspecten van de tekst genegeerd worden door alleen naar de afbeeldingen te kijken. Een manuscript bestaat uit meer dan tekst en afbeeldingen alleen, zoals het materiaal, de lay-out, rubrieken etc. Ook die aspecten van een tekst zijn het onderzoeken waard en dat is dan wat ik van plan ben te gaan doen voor de handschriften van Chrétiens *Perceval* om een antwoord te vinden op de vraag wat de receptie van deze tekst in de middeleeuwen was.

Om de vraag te kunnen beantwoorden, moet ik eerst de begrippen 'Chrétiens *Perceval*' en 'middeleeuwen' definiëren. Ik zal beginnen met het eerste begrip. Onder Chrétiens *Perceval* versta ik de tekst die door Chrétien de Troyes zelf geschreven is en vertalingen daarvan in andere talen. Hier vallen de Continuaties en prologen dus niet onder. Evenmin valt de Welshe versie hieronder, omdat daarvan niet zeker is of hij wel op de Franse versie gebaseerd is. De Duitse *Parzival*, Nederlandse *Perchevael* en Noorse *Parceval's saga* voldoen echter wel aan de eisen.

Onder het tweede begrip versta ik in principe de periode 500-1500, maar voor mijn vraag heeft het geen zin om naar die gehele 1000 jaar te kijken. Er zijn namelijk geen manuscripten over van voor 1200, dus de eerste 700 jaar van de middeleeuwen zijn voor het beantwoorden van mijn vraag compleet irrelevant. Als bovengrens zal ik 1400 aanhouden. Dit is om vergelijkbare redenen als mijn keuze voor de ondergrens. Er zijn wel manuscripten van na 1400, maar dit zijn alleen Duitse en het zijn er maar een paar. Daardoor kan ik daar niet heel veel over zeggen en heb ik besloten ze weg te laten. Door deze afbakening kan ik de Noorse tekst ook niet meer behandelen, want alle versies die daar van bekend zijn, zijn pas na 1400 geschreven. De Nederlandse versie valt eveneens weg. Deze valt wel binnen de tijdperiode, maar er is slechts één voorbeeld van die ik kan behandelen en

dat is te weinig om iets over de Nederlandse receptie van de tekst te kunnen zeggen. Echter kan ik deze codex nog wel gebruiken als vergelijkingsmateriaal, maar daar zal ik later op terugkomen.

Nu ik al deze beperkingen heb besproken, zal ik ook de vraag aan moeten passen. Deze luidt nu: wat was de receptie van de *Perceval* in Frankrijk en Duitsland in de periode 1200-1400?

Voor het beantwoorden van deze vraag zal ik dus naar de handschriften kijken waar deze tekst in staat. Ik heb de handschriften die ik kan onderzoeken gevonden via de Database of Arthurian Fiction in Medieval Europe, door simpelweg te zoeken op manuscripten die de *Perceval* of *Parzival* bevatten. Hierna heb ik alle resultaten opgezocht via Google om te kijken welke er gedigitaliseerd waren. Ik ben voor dit onderzoek namelijk geheel afhankelijk van gedigitaliseerde manuscripten. Dit is aan de ene kant heel handig omdat ik gemakkelijk overal en altijd de manuscripten kon bestuderen, maar het brengt aan de andere kant ook beperkingen met zich mee. De belangrijkste beperking is dat een deel van de manuscripten (nog) niet gedigitaliseerd is. Hierdoor kan ik niet de gehele overlevering meenemen. Een andere beperking is dat ik niet alles kan onderzoeken in digitale manuscripten. Zo kan ik niets zeggen over bindingen of de dikte van het perkament en dat is een groot nadeel. Gelukkig zijn er een groot aantal andere zaken die ik wel kan onderzoeken en ook zal doen. Dit zijn: datering en lokalisering, materiaal, schrift, lay-out, formaat, rubricering, decoratie, kwaliteit en de aanwezigheid van andere teksten in de band. Vanwege dat laatste aspect heb ik besloten mijn onderzoek alleen op codices te richten en fragmenten dus buiten beschouwing te laten. Fragmenten zijn over het algemeen losse pagina's en ik kan daaraan niet zien met welke teksten ze ooit samengebonden zijn geweest. Bovendien zijn er maar weinig fragmenten gedigitaliseerd en zou ik er dus überhaupt maar een klein aantal kunnen bespreken, dus heb ik besloten ze helemaal weg te laten. Verder ben ik me ervan bewust dat het aspect 'kwaliteit' enigszins subjectief is. Ik denk echter dat de kwaliteit van de manuscripten zeker iets kan zeggen over de receptie van de tekst en daarom heb ik er toch voor gekozen dit aspect mee te nemen, maar ik zal uiteraard mijn conclusie daarover zo veel mogelijk proberen te verantwoorden. Dit zal ik deels doen door de handschriften te vergelijken met de Lancelotcompilatie, de codex die de Nederlandse verse van de *Perceval* bevat. Hier is veel onderzoek naar gedaan en die resultaten kan ik goed gebruiken. Een andere kanttekening betreft de decoratie. Ik zal illustraties die ik tegenkom noemen, maar ik zal de inhoud van de illustraties niet analyseren. Voornamelijk omdat dit al veel vaker is gedaan en ik het niet nodig vind dat nog eens te doen, maar ook omdat ik geen kunsthistoricus ben en dus ook niet heel veel over de afbeeldingen zal kunnen zeggen. Ik zal echter wel gebruik maken van de conclusies van andere onderzoekers, voor zover die voor mij relevant zijn. Als laatste zal ik de huidige staat van de handschriften niet bespreken. Een aantal ervan zijn erg smoezelig en hoewel het verleidelijk is om te zeggen dat ze dus veel gelezen zullen zijn, kan ik met alleen de gedigitaliseerde manuscripten niet zeggen wanneer die smoezeligheid ontstaan is. Voor hetzelfde geldt is dat pas na 1400 gebeurd en heeft het dus geen relevantie voor mijn vraag. Daarom laat ik de huidige staat geheel buiten beschouwing.

Ik zal dus de gedigitaliseerde manuscripten op bovenstaande aspecten onderzoeken en vervolgens kijken wat ik met behulp daarvan kan zeggen over de receptie van de *Perceval*. Ik zal hiervoor korte beschrijvingen maken van alle onderzoeksobjecten, gesorteerd per land en datering. Dit zal ik doen door uitgebreid naar de gedigitaliseerde manuscripten zelf te kijken en mijn bevindingen waar nodig aan te vullen met beschrijvingen van anderen, voor zover mogelijk. Hierna zal ik per land mijn conclusies trekken. Uiteindelijk zal ik de conclusies combineren tot een eindconclusie over de receptie van de *Perceval* in Frankrijk en Duitsland in de periode 1200-1400. Ik zal beginnen met het bespreken van de Franse overlevering, omdat die het eerste bestond.

De Franse overlevering

Chrétien de Troyes componeerde de *Perceval* waarschijnlijk rond 1190 aan het hof van Philips van de Elzas, aan wie hij de tekst opdroeg in de proloog. Dit was waarschijnlijk zijn laatste roman. Via de Database kan ik vinden dat er 32 manuscripten en 11 fragmenten bekend zijn die één of meerdere teksten van Chrétien bevatten. De *Perceval* komt voor in zestien codices en twee fragmenten en heeft daarmee de grootse overlevering van alle romans van Chrétien. Ik zal hieronder zeven van de codices bespreken, dus iets meer dan een derde van de gehele overlevering.

Handschriftbeschrijvingen

Fr. 794

Dit manuscript is het vroegste op deze lijst, echter zijn er verschillende ideeën zijn over de precieze datering, volgens Nixon (1993, p. 29). De vroegste datering is 1214 en de laatste 1240. Tegenwoordig wordt een datering in het tweede kwart van de 13e eeuw het meest aannemelijk geacht, omdat zowel de hand als decoratie kenmerken van die periode vertonen. Wel zeker is dat het gemaakt is in Champagne, waar Chrétien ook actief was. Momenteel bevindt het manuscript zich in de Bibliothèque Nationale te Parijs.

Het handschrift is gemaakt van perkament en bevat 433 bladen van 317 bij 234 mm, wat volgens Nixon een groot formaat is. De tekst is geschreven in een textualis en verdeeld in drie kolommen. Dit is over het gehele manuscript hetzelfde. Daardoor is het waarschijnlijk dat de teksten die in dit manuscript zijn samengebonden al vanaf het begin bij elkaar waren. Die conclusie wordt versterkt door het feit dat alle teksten door dezelfde schrijver geschreven zijn, namelijk Guiot, die zichzelf noemt in een colofon. Dit colofon hoort eigenlijk aan het einde te zitten, maar zit nu ergens in het midden. De volgorde van de teksten is dus wel veranderd.

De decoratie is redelijk simpel. Het manuscript bevat één gehistoriseerde initiaal, op folium 27r, die heel gedetailleerd en verfijnd gemaakt is. Behalve dat zijn er meerdere grote initialen op een gouden achtergrond met planten, die verschillen in grootte van zes tot negen regels hoog, zoals op 184r, en nog een aantal gouden initialen op een rood met blauwe achtergrond van ongeveer vier regels hoog. Ook de *Perceval* begint met een grote initiaal, deze is acht regels hoog. Verder zijn er op vrijwel iedere pagina lombarden van tussen de twee en vier regels hoog te vinden. Deze zijn om en om rood of blauw en versierd met penwerk.

Het perkament ziet er beduidend beter uit dan dat van de Lancelotcompilatie, wat volgens de website van de Koninklijke Bibliotheek, de instelling die dit handschrift in haar bezit heeft, van matige tot slechte kwaliteit is. Dit perkament heeft echter nauwelijks gaten en lijkt daardoor van goede kwaliteit te zijn. Het schrift is zeer regelmatig en ik kan eigenlijk geen correcties ontdekken. Guiot was duidelijk een ervaren kopiist. Ondanks dat er geen afbeeldingen of margedecoratie aanwezig is, denk ik dat dit toch een redelijk duur handschrift is geweest. Er is namelijk bladgoud aanwezig en het schrift, decoratie en materiaal zijn van prima kwaliteit.

De *Perceval* tekst is samengebonden met een groot aantal andere teksten, welke ik zal noemen in de volgorde zoals ze ook in het manuscript samengebonden zijn. Dit zijn de andere Arthurromans van Chrétien, namelijk *Erec et Enide*, *Lancelot*, *Cligés* en *Yvain*. Verder bevat het nog *Athis et Prophilias*, *Le roman de Troie* van Benoît de Sainte-Maure, *Le roman de Brut* van Wace en *Les empereurs de Rome* van Calendre. Het manuscript eindigt met de *Perceval* en *Continuatie 1* en *2*. Dit zijn stuk voor stuk avontuurlijke ridderverhalen in dichtvorm die zich in de wereld van koning Arthur of de klassieke wereld. Dit handschrift is daardoor een logische compilatie.

Fr. 1450

Dit manuscript wordt gedateerd in het tweede kwart van de 13e eeuw en gelokaliseerd in noordoost Frankrijk. Momenteel is het in bezit van de Bibliothèque nationale in Parijs.

Ook dit manuscript is geschreven op perkament en bevat 264 bladen van 300 bij 225 mm groot, wat volgens Nixon groot is (1993, p.31) Alle teksten zijn geschreven in een textualis en verdeeld in drie kolommen. Dit is door het hele manuscript hetzelfde. Hierdoor is het aannemelijk

dat de teksten vanaf het begin bij elkaar zijn samengebonden. Dit idee wordt versterkt doordat geen enkele tekst in dit manuscript op een nieuw katern begint maar vrijwel meteen achter de voorgaande tekst volgt. Dit kan ik zien aan de zogenaamde catchwords die het einde van een katern aanduiden en in dit manuscript overal nog zichtbaar zijn. Een tekst die later in het manuscript is ingebonden zal namelijk op een nieuw katern beginnen en dat is hier dus niet het geval. Hierdoor zullen de teksten in dit manuscript samen geschreven en ingebonden zijn.

In dit manuscript is de decoratie redelijk simpel, maar verschilt door het manuscript heen. Alleen de kleuren blauw, rood en groen zijn gebruikt. Er is geen bladgoud aanwezig, maar iedere tekst opent wel met een grote initiaal, versierd met planten en dieren. Deze zijn vrij grof en nauwelijks gedetailleerd uitgevoerd en zien er daardoor bijna knullig uit. Sommige teksten zijn gedecoreerd met kleine afbeeldingen van mensen of dieren. In de teksten zijn er veel lombarden versierd met penwerk te vinden, die in sommige teksten mooier zijn dan in andere. Een aantal teksten bevat ook margedecoratie in de vorm van een soort rollen met hoofden van draken en dieren aan de uiteinden. Het schrift is kwalitatief niet heel goed, want de regels lopen scheef en zijn ook verticaal niet recht uitgelijnd. In het perkament zijn geen gaten te zien, alleen af en toe een blad van afwijkende vorm aan het einde van een katern, zoals blad 158, waarmee de *Perceval* begint. Alles bij elkaar opgeteld is de kwaliteit van het handschrift matig.

Dit manuscript bevat bijna dezelfde teksten als het voorgaande. De compilatie opent met *Le roman de Troie* van Benoît de Sainte-Maure, dan volgt *Le roman d'Enéas*, dan een deel van Wace's *Roman de Brut*, waarna alle Arthurromans van Chrétien volgen, in de volgorde: *Erec et Enide*, *Perceval*, *Continuatie 1*, *Cligés*, *Yvain* en *Lancelot*. Hierna gaat de *Roman de Brut* weer door, waarna de *Dolopathos* van Herbert volgt. Opvallend is de splitsing van de *Roman de Brut*. Dit is namelijk gedaan op een zodanige manier dat het lijkt alsof de teksten van Chrétien de achtergrondverhalen zijn van de ridders waarover in de *Roman de Brut* gesproken wordt. Ook in dit geval is de *Perceval* dus samengebracht met andere ridderverhalen die zich ofwel in de wereld van koning Arthur ofwel in de klassieke periode afspelen. Eveneens zijn alle teksten in deze verzameling in verzen geschreven en staat de liefde in een groot deel ervan centraal.

Codex 345

Ook dit manuscript wordt gedateerd in het tweede kwart van de 13^e eeuw, maar gelokaliseerd in Noord Frankrijk of het noorden van de Champagne streek. Het is momenteel onderdeel van de collectie van de Bürgerbibliothek in Bern.

Het manuscript is 283 folia dik en gemaakt van perkament, op formaat 240 bij 165 mm. Nixon (1993, p. 33) noemt dit formaat medium klein. De teksten zijn geschreven in textualis en verdeeld in twee kolommen. De lay-out is door het gehele manuscript hetzelfde. Nixon (1993, p.33) schrijft dat er zes handen aan dit manuscript hebben gewerkt, waarvan twee aan de *Perceval*. Hij verdeelt het manuscript in drie delen, die elk door andere kopiïsten en illuminatoren gemaakt zijn. Het is daardoor heel waarschijnlijk dat deze teksten pas later samengebonden zijn, misschien zelfs pas na de middeleeuwen. Daarom zal ik de andere teksten in deze compilatie niet meenemen in mijn conclusies.

Qua decoratie is het manuscript relatief simpel. Het bevat twee gehistoriseerde initialen, waarvan er slechts één bladgoud heeft. Deze staat op 208r en duidt het begin van de *Perceval* aan. De initiaal zelf is redelijk grof en weinig gedetailleerd, maar de afbeelding van Perceval te paard die er in staat ziet er kwalitatief wel goed uit. Daarnaast bevat de tekst meerdere lombarden met penwerk van ongeveer drie regels hoog. Rubrieken zijn afwezig, hoewel ze in de andere teksten in deze compilatie wel voorkomen. De marges zijn zeer ruim en dat geeft de tekst een luxueuze uitstraling. Het schrift is regelmatig en helder, met weinig correcties. Het perkament vertoont af en toe gaten en andere onregelmatigheden in de marges, maar niet vaak en lijkt daardoor van goede kwaliteit te zijn. Al met al is de *Perceval* in deze compilatie van redelijk goede kwaliteit.

Dit manuscript bevat dus nog een aantal andere teksten. Ik zal ze wel noemen, maar er verder geen conclusies a verbinden. Naast de *Perceval* zijn een aantal fabliaux opgenomen, gevolgd door *mantel Mautaillié*, *Chevalier a l'épée*, *Folie Tristan de Berne*, Païen de Maisieres' *La mule sans*

frein en de *Le roman de sept sages de Rome* in proza. De *Perceval* is de laatste tekst in deze compilatie en wordt niet gevolgd door een continuatie.

Fr. 12576

Dit manuscript wordt momenteel gedateerd in de tweede helft van de 13e eeuw, voornamelijk tussen ongeveer 1250-1280, maar de lokalisering is niet zo zeker. Gedacht wordt aan Amiens of Arras, maar dus wel Noordwest Frankrijk. Momenteel bevindt het zich in de Bibliothèque Nationale in Parijs.

Het manuscript is gemaakt van perkament en bevat 284 bladen met afmetingen 310 bij 230 mm, volgens Nixon (1993, p.50) is dat groot. De tekst is geschreven in een textualis en verdeeld in drie kolommen. De teksten in dit manuscript zijn doorgeschreven en beginnen dus niet telkens op een nieuw katern. Daardoor zijn ze waarschijnlijk tegelijk gekopieerd en ingebonden. De laatste twee teksten beginnen wel op een nieuw katern, maar zijn geschreven door dezelfde hand als de andere teksten en hebben dezelfde soort decoraties, waardoor het zeer waarschijnlijk is dat ook deze teksten al vanaf het begin bij de rest zijn ingebonden en het manuscript als sinds het ontstaan in deze vorm bestaat.

De decoratie in dit manuscript is vrij rijkelijk, zeker in vergelijking met de voorgaande manuscripten in deze lijst. Deze bevat 27 miniaturen en gehistoriseerde initialen, allemaal met bladgoud. Het opent met een grote afbeelding over twee kolommen, maar de andere afbeeldingen zijn maar één kolom breed. Volgens Hindman (1994, p. 46) zijn er boven iedere illuminatie gaatjes te zien die aanduiden dat er ooit stukjes stof overheen hebben gezeten ter bescherming, maar op de digitalisering is dat niet te zien. Verder staan er nog rode en blauwe lombarden met uitgebreid penwerk op vrijwel ieder blad. Het schrift is regelmatig en bevat weinig correcties. Het perkament heeft heel weinig gaten en ander afwijkingen. Al met al is het gehele handschrift van goede kwaliteit.

Dit is één van de slechts twee manuscripten die de gehele graalcyclus bevat, maar de andere is helaas niet gedigitaliseerd. Dit manuscript opent met de *Perceval* en daarna volgens alle continuaties, dus *Continuatie 1* en *2*, *Continuatie Gerbert* en *Continuatie Manessier*. Verder bevat het nog *La mort du comte de Henau*, een lijst van schulden en zowel *Le roman de miserere* als *Le roman de carité* van Rencluse de Molliens. Deze teksten zijn allen in dichtvorm, behalve de lijst van schulden, maar die is later pas op een lege pagina toegevoegd. *La mort du comte Henau* is volgens Hindman (1994, p.47) ook pas later toegevoegd op een lege pagina en deze twee teksten zal ik daardoor niet meenemen in mijn conclusies. De beide teksten van Rencluse de Molliens zijn religieus van aard en behandelen de zeven zonden.

H 249

Dit manuscript wordt gedateerd in de tweede helft van de 13e eeuw. Het penwerk lijkt iets specifieker naar het derde kwart van de 13e eeuw of begin vierde kwart te verwijzen volgens Nixon (1993, p. 53). Het wordt gelokaliseerd in Nièvre, ten zuiden van Orléans. De illuminatie vertoont echter kenmerken van Parijse manuscripten, en daarom kan het manuscript ook Ile-de-France worden gelokaliseerd. Het bevindt zich momenteel in de Bibliothèque Interuniversitaire te Montpellier.

De teksten zijn geschreven op perkament en bevat 296 bladen van 293 bij 220 mm. Volgens Nixon (1993, p.53) is dit groot. Verder zijn alle teksten geschreven in de textualis en zijn de pagina's verdeeld in twee kolommen. Dit is over het gehele manuscript hetzelfde. De teksten zijn aan elkaar doorgeschreven en beginnen dus niet op nieuwe katernen. Hierdoor is het zeer waarschijnlijk dat ze tegelijk geschreven en ingebonden zijn en dus al vanaf het begin bij elkaar zijn geweest.

Het manuscript bevat 55 miniaturen van één kolom breed, veel ervan met wat bladgoud. De allereerste is het grootst. De meerderheid van de miniaturen wordt geflankeerd door kleinere initialen van goud op een blauwe achtergrond. De initialen en afbeeldingen zelf zijn simpel in stijl en met een beperkt kleurenpalet gemaakt. De hand is wel regelmatig en ook het perkament ziet er goed uit. Het bevat weinig gaten en het verschil in kleur tussen haar- en vleeszijde is minimaal, maar

dit zou ook aan de belichting van de foto's kunnen liggen. Alles samen genomen is de kwaliteit van het handschrift goed.

Dit manuscript opent met de *Perceval* en wordt gevolgd door *Continuatie 1, 2* en *Continuatie Manessier*. Inmiddels bevat het manuscript ook een *Salut d'amour*, maar die is later op een leeg blad toegevoegd (Nixon, 1993, p. 53). Dit manuscript is dus in principe geheel gewijd aan de *Perceval*.

Fr. 1429

Dit manuscript wordt gedateerd in het laatste kwart 13e eeuw, voornamelijk door de decoraties en het penwerk (Nixon, p. 61) Een analyse van het dialect leverde een lokalisatie in de Champagne streek op. Momenteel is ook dit manuscript onderdeel van de collectie van de Bibliothèque Nationale te Parijs.

De teksten zijn geschreven op 380 bladen perkament van formaat 268 bij 210 mm. Nixon (1993, p. 61) noemt dit medium groot. Verder zijn de pagina's verdeeld in twee kolommen en zijn alle teksten geschreven in de textualis, door het hele manuscript heen. De teksten zijn aan elkaar geschreven en beginnen dus niet telkens op een nieuw katern. Hierdoor zullen ze heel waarschijnlijk samen geschreven en ingebonden zijn.

Dit manuscript is heel sober. Het bevat geen miniaturen, maar wel veel lombarden van twee regels hoog versierd met penwerk. Helaas is de digitalisering in zwart-wit en kan ik daardoor niets over de kleuren zeggen. Het schrift is heel regelmatig en helder, met weinig correcties. Het perkament heeft een klein aantal gaten en afwijkende vormen, maar ziet er over het algemeen goed uit, ook al is dat in zwart-wit lastig te zien. Al met al is dit handschrift niet heel luxueus, maar wat er wel is, is van goede kwaliteit.

Het manuscript opent met de *Perceval*, en gaat dan zonder onderbrekingen door met de *Continuatie 1, 2* en *Continuatie Manessier*. Ook dit manuscript is dus geheel gewijd aan de *Perceval* teksten.

Fr. 1453

Voor dit manuscript houdt de database een datering aan van het eerste kwart van de 14e eeuw, maar Nixon (p.77) vindt dat de decoraties meer op een datering voor het tweede kwart van deze eeuw wijzen. Over de lokalisering is iedereen het wel eens, namelijk de Eure regio voor de tekst en Parijs voor de illuminatie. Momenteel bevindt het zich in de Bibliothèque nationale te Parijs

Het manuscript is gemaakt van perkament en bevat 288 bladen van formaat 275 bij 195 mm. Nixon (1993, p.77) noemt dit medium groot. De tekst is geschreven in de textualis en verdeeld in twee kolommen over het gehele manuscript. Alle teksten zijn aan elkaar geschreven zonder tussenstukken en zijn dus heel waarschijnlijk al vanaf het begin bij elkaar samengebonden.

Dit manuscript is rijkelijk gedecoreerd. Het bevat 52 miniaturen van één kolom breed, veelal met goud. De afbeeldingen zijn alleen niet heel verfijnd. De kleding van de personages is over het algemeen bijvoorbeeld maar in één kleur ingevuld en bevat geen kleurnuances en weinig details, terwijl manuscript Fr.794 liet zien dat dit wel degelijk kon. Verder zijn er een aantal kleinere initialen met goud te vinden en lombarden met bijzonder gedetailleerd penwerk. Dit is het enige handschrift in deze reeks die rubriceringen bevat. Het schrift zelf is verder heel regelmatig, met weinig correcties. Het perkament bevat weinig onregelmatigheden en lijkt van goede kwaliteit. Uiteindelijk is de kwaliteit van het handschrift alsnog vrij hoog.

Ook dit manuscript bevat alleen *Perceval* teksten. Het opent met de *Perceval* zelf en wordt gevolgd door *Continuatie 1, 2* en *Continuatie Manessier*.

Conclusies

Nu ik al deze manuscripten op een rijtje heb, is het tijd om te zeggen wat ze kunnen vertellen over de receptie van de *Perceval* in Frankrijk in de periode 1200-1400. Er zijn meerdere dingen opgevallen tijdens het bespreken van de manuscripten en die zal ik allemaal afdaan.

Als eerste zijn de datering en lokalisering interessant om te noemen. Het is opvallend dat de meeste handschriften in mijn studie uit de 13e eeuw komen en er geen enkele van na 1350 zijn. Ook

een blik in de Database of Arthurian Fiction levert op dat van alle achttien codices en fragmenten van de *Perceval* die er bekend zijn, er slechts drie uit de 14e eeuw komen en de rest uit de 13e eeuw. De database geeft echter wel één manuscript aan met een datering van na 1350 (namelijk Arundel 14), maar Nixon (1993, p.80) dateert die juist uiterlijk 1350, dus daar is wat onduidelijkheid over. Echter kan ik aan de hand van mijn gegevens wel zeggen dat het lijkt alsof de Franse interesse in de *Perceval* daalde in de 14e eeuw en na 1350 helemaal of bijna helemaal ophield. Daarnaast is het opvallend dat alle manuscripten uit het noorden van Frankrijk komen en dan voornamelijk uit de buurt van het gebied van Chrétien werkzaam was. Het lijkt alsof er alleen interesse voor deze tekst was in een beperkt gebied. Hindman (1994, p. 192) heeft dezelfde observaties gedaan en zij kwam tot de conclusie dat de dalende interesse voor de tekst in de 14e eeuw te maken kon hebben met de dalende interesse voor teksten in dichtvorm in het algemeen. Ze noemt dat er na 1200 een voorkeur voor proza ontstond en daardoor de dichtvorm uit de mode raakte. Volgens haar circuleerden er nog wel proza versies van de tekst rond en bleef de interesse in het verhaal zelf dus wel bestaan. Vitz (1999, p. 225) voegt hieraan toe dat het werk van Chrétien tegen de late middeleeuwen waarschijnlijk stilistisch uit de mode en taalkundig niet meer te begrijpen was. In de manuscripten die ik heb bestudeerd is geen bewijs voor die theorieën te vinden, maar desondanks lijken ze me aannemelijk. Hindmans theorie over waarom alle manuscripten alleen uit Noord-Frankrijk komen vind ik echter minder overtuigend. Zij schrijft dat de manuscripten gezien kunnen worden als een soort propaganda voor de Picardische en Vlaamse heersers uit die tijd (1994, pp. 117- 128), omdat de afbeeldingen van Perceval te paard doen denken aan officiële zegels uit die periode, waar ook mannen te paard op te zien zijn. Er is inderdaad een gelijkenis, maar desondanks vind ik de conclusie wat verregaand. Ten eerste rijdt Perceval regelmatig op een paard rond in de tekst en lijkt het me daardoor niet meer dan logisch dat er ook afbeeldingen van Perceval op een paard in de handschriften staan. Aangezien er maar een beperkt aantal manieren is waarop een ridder op een paard afgebeeld kan worden, vind ik het ook niet verassend dat er een gelijkenis is tussen de afbeeldingen in de handschriften en afbeeldingen van ridders te paard op zegels. Ten tweede heeft Hindman voor deze conclusie maar één handschrift bestudeerd en is dat niet genoeg bewijs om de theorie op de gehele overlevering te kunnen toepassen. Uit de handschriften zelf kan ik niet opmaken waarom ze alleen in het noorden van Frankrijk voorkwamen, maar ik zou zelf eerder denken aan taal- en cultuurverschillen tussen het noorden en zuiden waardoor de zuiderlingen de tekst niet goed konden begrijpen.

Als tweede valt de kwaliteit van de manuscripten op. Die is erg wisselend. Er zijn er een aantal met miniaturen en goud, maar ook een aantal die slordig geschreven zijn. Voor een verklaring hiervoor is het nodig om te kijken naar hoe mensen in de middeleeuwen teksten tot zich namen. Volgens Joyce Coleman (1996) kon dat op drie manieren, namelijk door ze te horen van een jongleur die de teksten uit zijn hoofd geleerd had, door ze voorgelezen te krijgen, ook wel openbaar lezen genoemd, of door ze voor zichzelf te lezen, ook wel privé lezen genoemd (pp. 34- 42). Het eerste geval kwam volgens Vitz (1999, p.164) alleen voor op grote festiviteiten. De jongleur had de tekst dan ooit uit zijn hoofd geleerd door het van anderen te hebben gehoord of door het te hebben gelezen, als hij dat überhaupt kon. Het lijkt niet erg waarschijnlijk dat een jongleur een handschrift zou hebben besteld enkel en alleen om de tekst uit zijn hoofd te kunnen leren. Andrew Taylor (1991) is het daarmee eens. Hij schrijft in zijn artikel dat als jongleurs al teksten met zich mee droegen, het veel waarschijnlijker is dat dat losse stukken perkament waren dan complete codices (pp. 70- 73). Daardoor denk ik dat de handschriften die ik bekeken heb niet in het bezit zijn geweest van een jongleur en dus ook niet voor de eerste manier van receptie gebruikt zijn.

Dan blijven de situaties 'voorlezen' en 'zelf lezen' nog over. In beide gevallen is het handig om te weten wie er eigenlijk konden lezen in de middeleeuwen. Green (1986, pp. 369-370) noemt adellijke dames en heren, clerici, en hofdichters als de voornaamste groepen en zij konden dus in het openbaar voorlezen of privé lezen. Openbaar voorlezen was heel gebruikelijk in de middeleeuwen, zoals Coleman gedurende haar hele boek (1996) probeert aan te tonen. Voor ongeletterden en mensen die geen handschrift konden betalen was luisteren naar een voorlezer natuurlijk de enige

manier om een boek te kunnen 'lezen', maar ook rijke geletterden gaven volgens Coleman vaak de voorkeur aan deze vorm van lezen vanwege het sociale aspect ervan (p. 108). Ik denk dat de *Perceval* manuscripten zeker gebruikt kunnen zijn voor voorlezen en dan vooral de handschriften zonder afbeeldingen en die van mindere kwaliteit, zoals Fr. 1450, Codex 345 en Fr. 1429. Voor voorlezen hoeft een handschrift namelijk helemaal niet mooi te zijn, want het publiek zal het toch niet zien. Het grote formaat van deze handschriften, op Codex 345 na, is eveneens een argument dat ze gebruikt kunnen zijn voor voorlezen in het openbaar. Starkey (2004, p. 99) schrijft namelijk dat manuscripten van groot formaat door één persoon opgehouden konden worden terwijl een ander voorlas. Een klein publiek kon dan eventueel nog meekijken.

Het is ook interessant om te kijken naar het publiek. Coleman schrijft (1996, p. 65) dat de voorlezer in alle gevallen waarin zij hem of haar kon identificeren, lager in status was dan ten minste één persoon uit het publiek. De geletterde adel zal dus niet op het dorpsplein hebben gestaan, maar alleen voor andere leden van het hof hebben voorgelezen. Hofdichters zullen ook voornamelijk aan het hof actief zijn geweest, zoals de naam van het beroep impliceert, maar hebben wellicht niet alleen voor de adel gelezen maar ook voor de hofhouding. Clerici kunnen daarentegen ook op andere plekken voorgelezen hebben, zoals in het klooster. Taylor schrijft namelijk (1991, pp. 50-51) dat kloosterlingen ook interesse konden hebben in teksten als de *Perceval*, hoewel het hof wel de primaire doelgroep was. Daarom denk ik dat de tekst toch voornamelijk aan het hof gelezen werd, maar ik wil een kloosterpubliek ook niet uitsluiten.

Ik denk dat de handschriften ook gebruikt kunnen zijn voor privé lezen, voornamelijk de wat luxere manuscripten als Fr. 794, Fr. 12576, H 249 en Fr. 1453. Deze bevatten allemaal miniaturen en bladgoud en zijn dus duidelijk bedoeld om gezien te worden. Vooral Fr. 12576 is interessant. Dit handschrift had dus waarschijnlijk miniatuurbedekking, wat inhoudt dat de stof opgetild moet worden om de miniaturen te kunnen zien. Dat lijkt me een handeling die je eigenlijk alleen kunt uitvoeren tijdens privé lezen. Het grote formaat van deze handschriften is echter een argument dat deze handschriften ook voor openbaar lezen gebruikt konden worden. Zoals eerder vermeld, schrijft Starkey (2004, p. 99) dat een groot formaat praktisch was voor deze vorm van lezen. De combinatie groot formaat en afbeeldingen wijst er volgens haar op dat een handschrift gebruikt kan zijn voor voorlezen voor een kleine groep. Al met al valt er in deze handschriften bewijs te vinden voor beide vormen van lezen. Wat wel duidelijk is, is dat dit vrij dure handschriften waren die zullen zijn aangeschaft, en dus ook gelezen, door rijke mensen.

Als laatste wil ik nog kort de andere teksten bespreken die samen met de *Perceval* zijn ingebonden. Behalve bij handschrift Fr. 12576 zijn dit allemaal avontuurlijke, hoofse ridderverhalen op rijm en in de volkstaal. De *Perceval* viel voor de opdrachtgevers en samensteller van de handschriften dus duidelijk in dat genre, een genre dat volgens Coleman (1996, p. 92) werd gebruikt voor ontspanning of vermaak. Hieruit kan ik afleiden dat het publiek moet hebben bestaan uit mensen die vrije tijd hadden en dus waarschijnlijk niet werkten, mensen met genoeg geld dus. Dit zal voornamelijk de adel geweest zijn.

Een uitzondering is manuscript Fr. 12576. In dit manuscript is de *Perceval* namelijk samengebonden met een aantal meer religieuze teksten van de Rencluse de Molliens. Dit is ook het enige manuscript die ik heb behandeld waarin de *Continuatie Gerbert* voorkomt, de continuatie die zich volgens Hindman (1994, p. 12) van alle continuaties het meeste met de spirituele kant van *Perceval* bezighoudt. In dit handschrift lijkt dus de nadruk meer op de religieuze kant van de *Perceval* te liggen, een conclusie die Hindman ook heeft getrokken (1994, pp. 38-41). Volgens haar valt *Perceval* in dit handschrift te zien als een voorbeeldridder die zijn onwetendheid van zich afwerpt en een goed religieus leven leert te leiden, precies zoals de Rencluse vindt dat het moet, volgens zijn teksten. Daarmee is de *Perceval* in dit handschrift geen recreatieve, maar meer een religieus moraliserende tekst geworden. Dit zou kunnen betekenen dat deze tekst gelezen werd in een klooster. Echter is Fr. 12576 een grote uitzondering en kan ik uit de andere handschriften afleiden dat de *Perceval* toch voornamelijk als een recreatieve tekst gezien werd.

Nu ik enigszins een beeld heb van de Franse situatie, zal ik gaan kijken wat de Duitse manuscripten met over de receptie van de tekst kunnen vertellen.

De Duitse overlevering

De Duitse *Parzival* is vertaald en bewerkt door Wolfram von Eschenbach en kwam tot stand tussen 1200 en 1210 (Hasty, 1999, p. ix). Dit is relatief snel nadat Chrétien zijn tekst componeerde. Wolfram schrijft zelf in zijn proloog dat zijn versie niet op Chrétien's tekst gebaseerd is, maar op die van een zeker Kyot. Echter vertoont Wolfram's tekst wel degelijk veel overeenkomsten met die van Chrétien (1999, p. xii). Een groot verschil is echter dat de *Parzival* wel is afgemaakt.

Van de Duitse *Parzival* zijn er beduidend meer codices en fragmenten over dan van de Franse versie. In Frankrijk bestond de gehele overlevering uit achttien voorbeelden, voor de *Parzival* is dit aantal 104. Waarvan 18 codices en 86 fragmenten. Eén van die codices bestaat echter uit twee delen, dus technische gezien zijn het er zeventien. Ik zal hier acht van de codices behandelen.

Handschriftbeschrijvingen

Cgm 61

Dit manuscript wordt gedateerd rond 1225-1250 en gelokaliseerd in Beieren. Op het moment is het in de collectie van de Bayerische Staatsbibliothek München. Dit is het vroegste manuscript met de *Parzival* dat momenteel bekend is.

De teksten zijn geschreven op 130 folia perkament van formaat 220 bij 160 mm. Nixon zou dit waarschijnlijk medium klein of klein noemen. De tekst is geschreven in een textualis en verdeeld over twee kolommen, maar de tekst is niet in versregels geschreven en ziet er daarom uit als proza.

Het manuscript ziet er heel eenvoudig uit. Het bevat geen decoraties, maar heeft alleen rode initialen van één regel hoog en af en toe rubriceringen. Het schrift is niet erg regelmatig en de regels en kolommen lopen vaak scheef. De marges zijn klein en dat is ook zo bedoeld, want de prickings zijn nog te zien. Het perkament heeft af en toe gaten, maar ziet er verder op zich goed uit. Alles tezamen is de kwaliteit van dit handschrift echter niet heel hoog.

Cgm 61 bevat alleen de *Parzival*.

Cgm 19

Dit manuscript wordt gedateerd tussen 1230 en 1250 en volgens de Database of Arthurian Fiction gelokaliseerd in de Elzas, maar de site van het Parzival Projekt noemt Beieren en dat is een behoorlijk groot verschil. In ieder geval is het wel allebei zuidelijk Duitsland. Het handschrift bevindt zich nu wel in Beieren, namelijk in de Bayerische Staatsbibliothek München.

Het manuscript is gemaakt van slechts 75 bladen perkament van formaat 300 bij 210, wat Nixon waarschijnlijk groot zou noemen. De tekst is geschreven in een textualis en verdeeld in drie kolommen.

Dit manuscript bevat vier grote pagina vullende miniaturen op 49r, 49v, 50r en 50v. Hierin is een beetje bladgoud gebruikt. De afbeeldingen zijn niet zo mooi uitgewerkt als die in Fr. 794, maar er is wel gebruik gemaakt van verschillende kleurschakeringen om bijvoorbeeld stofplooien aan te geven, dus ze zijn zeker niet van slechte kwaliteit. Daarnaast zijn er per pagina meerdere grote initialen, van vijf a zes regels hoog, maar later in het handschrift verandert dat naar twee regels. Er is alleen roze, rood, blauw en soms groen gebruikt. De initialen zijn echter weinig verfijnd, het lijkt alsof er nauwelijks moeite in gestoken is. Het schrift doet me denken aan dat van de Lancelotcompilatie, wat de website van de Koninklijke Bibliotheek 'weinig gestileerd' noemt. Dat geldt voor Cgm 19 zeker ook. Het perkament is ook van matige kwaliteit, al lijkt het wel iets beter te zijn dan dat van de Lancelotcompilatie. Het bevat veel gaten die zijn dichtgenaaid of waaromheen geschreven is. Hieraan is te zien dat de gaten al bij het schrijven aanwezig waren en niet pas later ontstaan zijn. De keuze voor mindere kwaliteit perkament is dus bewust gemaakt. Op de miniaturen na, is de kwaliteit van dit handschrift matig.

Andere teksten in dit manuscript zijn: *Der nackte Bote*, *Die ertrukene Seele*, *Ritter Poppe und Graf Wernart von Lewenperch*, en de *Tagelieder* en *Titirel* van Wolfram von Eschenbach. Dit zijn allen liederen of avontuurlijke verhalen op rijm.

Cod. 857

Dit manuscript wordt gedateerd rond 1250-1270 en gelokaliseerd in Zuid Duitsland of Tirol. Het bevindt zich nu in de Stiftsbibliothek Sankt Gallen.

Het manuscript is gemaakt van 318 folia perkament van formaat 315 bij 215 mm, wat Nixon groot zou noemen. De tekst is geschreven in een textualis in verdeeld in twee kolommen over het gehele manuscript. Onder extra informatie bij de digitalisering staat dat er zeven handen te herkennen zijn in dit manuscript en ook meerdere illuminatoren. Er zijn zeker grote verschillen tussen de teksten te zien. Zo begint bij de *Parzival* ieder nieuw vers op een nieuwe regel en ziet de tekst er daardoor ook uit als een gedicht, maar het *Nibelungenlied* en de *Klage*, die zich ook in deze compilatie bevinden, zijn geschreven alsof het prozateksten zijn. Echter staat op de website van de Stiftsbibliothek een beschrijving van Gustav Scherrer die schrijft dat codex 857 toch geen verzamelhandschrift is, omdat alle teksten wel op hetzelfde soort perkament geschreven zijn. Ondanks de grote verschillen, zijn de teksten dus blijkbaar toch vanaf hun ontstaan met elkaar samengebonden geweest.

Het manuscript bevat 78 kleurige initialen, de meerderheid met bladgoud of gehistoriseerd, van tussen de zes en zestien regels hoog. De website van het Parzival Projekt schrijft dat ze van hoge kwaliteit zijn. Verder zijn er nog rode en blauw lombarden te zien van twee a drie regels hoog. Het schrift verschilt per tekst, maar ziet er over het algemeen netjes en regelmatig uit. Het perkament bevat vrij veel gaten en heeft af en toe een afwijkende vorm en is dus niet van topkwaliteit. De rest van het handschrift is echter kwalitatief uitstekend in orde.

Naast de *Parzival*, waarmee het manuscript opent, bevat het handschrift nog het *Nibelungenlied*, een *Klage*, *Karl der Große* van Der Stricker, *Marienlied* van Friedrich von Sonnenburg, en *Willehalm* van Wolfram von Eschenbach. Van origine hoorden er nog twee andere teksten van Konrad von Fussesbrunnen bij, namelijk *Kindheit Jesu* en *Unser vrouwen hinvert*. Beide teksten zijn er al uitgehaald voordat de Stiftsbibliothek het handschrift in handen kreeg, maar het is bekend waar ze zich nu bevinden. Dit handschrift bevat dus een combinatie tussen avontuurlijke en religieuze liederen en verhalen in dichtvorm.

Cgm 18

Dit manuscript wordt gedateerd tussen 1275- 1300 en gelokaliseerd in Beieren. Het bevindt zich momenteel in de Bayerische Staatsbibliothek München.

Cgm 18 is gemaakt van 107 bladen perkament en is 315 bij 220 mm groot, wat Nixon waarschijnlijk een groot formaat zou vinden. De tekst is geschreven in een textualis in verdeeld in twee kolommen.

Over de kwaliteit en decoratie is het lastig iets te zeggen, omdat dit manuscript niet af is, zowel qua tekst als decoratie. Er is ruimte overgelaten voor 103 miniaturen en een groot aantal initialen, maar van beide soorten decoraties is er maar één uitgevoerd. Er is nog wel een tweede afbeelding, maar die is volgens de site van het Parzival Projekt van latere datum. De miniatuur die er wel staat is mooi uitgewerkt en gedetailleerd en dus van hoge kwaliteit. De tekst is geschreven in een heldere en regelmatige hand, maar wel met een aantal correcties. Op een aantal plekken is het perkament heel dun, zoals op folium negen, en daar is misschien wat weggeradeert. Het perkament ziet verder er redelijk uit. Er zijn regelmatig gaten te zien die er al tijdens het schrijven ingezeten moeten hebben, omdat er omheen geschreven is of ze zijn dichtgenaaid, zoals op folium elf. Naar het einde toe lijken er meer gaten te zijn. Aan het begin zijn er nauwelijks gaten te vinden, maar de laatste 15 folia hebben bijna allemaal gaten, en forse ook. Verder zijn er ook folia die happen uit de rand hebben omdat er geen groot genoeg stuk meer was voor een volledige pagina. Ook dat is veel te zien in de laatste 15 folia. Alles bij elkaar genomen is dit manuscript van redelijke kwaliteit, of zou dat zijn geweest als hij af was.

Dit manuscript bevat alleen een onvolledige *Parzival*.

Cod. Vind. 2708

Dit manuscript wordt gedateerd in het laatste kwart van de 13^e eeuw en gelokaliseerd in Zürich, al is dit niet helemaal zeker. Het bevindt zich nu in de Österreichische Nationalbibliothek te Wenen.

De tekst is geschreven op 113 bladen perkament van 228 bij 168mm. Nixon zou dit vermoedelijk medium klein noemen. Het is verder geschreven in een textualis en verdeeld in twee kolommen.

Dit handschrift is eveneens niet af. De decoratie stopt op folium 103v en mist dus alleen de laatste 10 folia. De decoratie is heel sober en bestaat alleen uit rode initialen van tussen de twee en zes regels hoog. Er is geen ruimte opengelaten voor miniaturen, dus dit handschrift was waarschijnlijk bedoeld om sober te zijn. Het schrift ziet er heel regelmatig uit en is van goede kwaliteit. Volgens de site van het Parzival Projekt hebben er twee kopiïsten aan dit manuscript gewerkt, maar de tweede heeft slechts twee bladen beschreven. Het perkament ziet er goed uit. Er zitten wel gaten in, maar die lijken veroorzaakt te zijn door insecten en zijn dus van latere datum. Op zich is dit dus een kwalitatief goed handschrift, maar het zal niet heel duur geweest zijn.

Het manuscript bevat alleen een onvolledige *Parzival*.

Cpg 364

Dit manuscript wordt gelokaliseerd in het eerste kwart van de 14^e eeuw, maar de lokalisering is onduidelijk. Het zou Bamberg kunnen zijn, maar dat is niet zeker. Het manuscript bevat twee teksten, waarvan de *Parzival Oost Frankische* kenmerken heeft en de andere tekst *Beierse*. Wellicht komen beide teksten dus van verschillende plekken en zijn ze later pas samengevoegd. Nu bevinden ze zich in ieder geval in dezelfde kaft in de Universitätsbibliothek te Heidelberg.

Ook dit manuscript is gemaakt van perkament en bevat 162 folia van 456 bij 305 mm groot. Nixon zou dit absoluut groot hebben gevonden, want dit is het grootste manuscript wat ik tot nu toe behandeld heb. De tekst is geschreven in een textualis en in twee kolommen verdeeld over het gehele handschrift.

Dit handschrift bevat geen miniaturen, maar wel meerder grote initialen van zes a negen regels hoog met penwerk. Alleen de kleuren rood en blauw zijn gebruikt. Het penwerk is bijzonder gedetailleerd en van hoge kwaliteit. Verder staan er op ieder folium meerdere lombarden van ongeveer drie regels hoog, die afwisselend rood of blauw zijn. De decoraties zijn door het gehele handschrift hetzelfde en lijken door dezelfde illuminator te zijn gemaakt. Daardoor denk ik dat deze teksten wel vanaf hun ontstaan bij elkaar hebben gezeten en dat de verschillen in dialect komen doordat er verschillende kopiïsten aan gewerkt hebben. Er zijn ook rubriceringen te vinden in de *Parzival* en is de eerste letter van iedere regel rood doorstreept. Het schrift is in beide teksten zeer regelmatig en helder, met nauwelijks fouten, en daardoor van hoge kwaliteit. Het perkament is eveneens van hoge kwaliteit. Ik zie nauwelijks gaten of andere onregelmatigheden en het verschil tussen haar- en vleeszijde lijkt minimaal te zijn, maar dat kan ook aan de belichting van de foto's liggen. Alles tezamen is dit handschrift dus van hoge kwaliteit.

Dit manuscript bevat naast de *Parzival* ook nog de *Lohengrin*. Lohengrin zou de zoon van Parzival zijn en daarom is het niet vreemd dat beide teksten hier in dezelfde compilatie zitten. Het zijn allebei avontuurlijke ridderverhalen in rijm.

Landesbibliothek 97

Dit manuscript kan vrij precies gedateerd worden, namelijk tussen 1331 en 1336. Het wordt gelokaliseerd in Straatsburg en bevindt zich op het moment in de Badische Landesbibliothek te Karlsruhe.

Het manuscript is gemaakt van perkament van 390 bij 265 mm en bevat 320 folia. Dit is groter dan elk van de Franse manuscripten die ik bekeken heb en Nixon zou het dus een groot formaat vinden. De tekst is geschreven in een textualis en verdeeld in twee kolommen.

Ook in dit handschrift zijn vrijwel alleen de kleuren rood en blauw gebruikt. De decoratie bestaat uit lombarden met penwerk van één of twee regels hoog die op praktisch ieder folium te vinden zijn, vaak zelf meerdere keren. Het penwerk is behoorlijk verfijnd en daardoor van hoge

kwaliteit. Op folium 15v staat nog een gehistoriseerde initiaal, waarbij ook nog groen en geel zijn gebruikt. Naast deze initialen, is er op de eerste pagina van de tekst nog margedecoratie te vinden, waarbij ook nog groen gebruikt is. Dit is een soort band met geometrische vormen die aan drie kanten om de eerste kolom heen loopt. Verder bevat het manuscript nog rubriceringen en zijn de eerste letters van iedere twee regels rood doorstreept. Het schrift ziet er in eerste instantie heel regelmatig uit, maar bij iets beter kijken valt dat toch wat tegen. Het schrift zelf is wel mooi, maar niet alle regels hebben dezelfde hoogte en de kopiist heeft opvallend veel fouten gemaakt. Zo kan ik op folium 2r al vier plekken aanwijzen waar een stuk is weggeradeert en vervolgens opnieuw geschreven. Op andere plekken is de verbetering boven het woord geschreven. Wellicht is hier sprake van een weinig ervaren kopiist. Het perkament ziet er verder uitstekend uit. Het heeft een heel enkel dichtgenaaid gat, maar lijkt verder van goede kwaliteit. Alles samengenomen is het hele handschrift is van redelijk goede kwaliteit.

In dit manuscript staan meerdere teksten. Het opent met de *Parzival*, maar die wordt onderbroken door meerdere liederen. Als eerste zeven liederen van Walther von der Vogelweide, Walther von Meze, Gottfried von Neifen, Reinmar der Alte, en Reinmar von Brennenberg, waarna *Der nūwe Parzival* van Philip Colin en Claus Wisse volgt. Vervolgens gaat de *Parzival* van Wolfram door en daarna volgen nog een epiloog, ook van Philip Colin, en nog wat liederen. *Der nūwe Parzival* is een Duitse vertaling van de *Continuatie 2* en *Continuatie Manessier* en het is dus niet vreemd dat die met de *Parzival* samengebonden is. Op de aanwezigheid van de liederen zal ik in de conclusie terugkomen.

Cod. vind 2775

De datering van dit manuscript is erg onduidelijk. De database geeft 1350- 1400 aan, maar op de site van het Marburger repertorium staat het eerste kwart van de 14^e eeuw, dus dat is een vrij groot verschil. De lokalisering is helemaal onbekend, hoewel het manuscript Rijnfrankische kenmerken bevat. Het bevindt zich nu in de Österreichische Nationalbibliothek in Wenen.

Het manuscript is gemaakt van 108 bladen perkament, van formaat 365 bij 270 mm, wat Nixon groot zou vinden. De tekst is geschreven in de textualis, maar de lay-out is merkwaardig. Het manuscript begint met drie kolommen, maar verandert vanaf folium 22v naar twee kolommen. Hierna volgt nog één folio van drie kolommen, omdat die verkeerd is ingebonden, maar daarna is alles twee kolommen. Dit is vooral merkwaardig omdat dit manuscript maar één tekst bevat en omdat de overgang op hetzelfde blad plaatsvindt. Op 22r is de tekst nog drie kolommen, maar op 22v zijn er echt nog maar twee. De kopiist heeft de lay-out dus vrij plotseling veranderd, maar de reden is niet duidelijk. Misschien vond de opdrachtgever twee kolommen toch mooier.

Het handschrift opent met een grote initiaal die driekwart van de lengte van het blad in beslag neemt, maar dat is de enige. De rest van de decoratie bestaat uit simpele rode en blauw lombarden van tussen de twee en zes regels hoog. Verder is de eerste letter van iedere regels rood doorstreept. Het manuscript is dus vrij sober. Het schrift is strak en regelmatig. Het perkament ziet er goed uit, maar er zijn wel veel folia die gaten hebben of net wat te klein zijn. De meeste onregelmatigheden zitten wel in de marges en er is dus voor het schrijven al rekening mee gehouden. Dit handschrift is dus van redelijk goede kwaliteit, maar zal niet heel duur geweest zijn.

Er staan geen andere teksten in dit manuscript.

Conclusies

Bij het bespreken van de Duitse overlevering zijn een aantal zaken opgevallen die ik nu zal behandelen.

Als eerste de datering en lokalisering. De datering is voornamelijk interessant in vergelijking met de Franse overlevering. De Franse handschriften kwamen namelijk vooral uit de 13e eeuw en er is hooguit nog één voorbeeld van na 1350. Voor de Duitse overlevering geldt dit niet. Zowel in mijn besprekingen als de Database valt te zien dat er weliswaar meer Duitse handschriften uit de 13e dan 14e eeuw komen, maar het verschil is veel kleiner dan in Frankrijk. De Duitse overlevering gaat ook langer door. In de Database staan zelfs nog voorbeelden van eind 15^e eeuw. Het lijkt dus alsof de

tekst in Duitsland langer gelezen werd dan in Frankrijk. Mogelijke redenen voor de verminderde interesse in Frankrijk, zoals ik eerder heb geschreven, waren de voorkeur voor proza in plaats van rijm en de verandering van taal waardoor de middeleeuwse tekst niet meer leesbaar was voor latere lezers. Als dit inderdaad de redenen waren, lijkt het alsof die kwesties in Duitsland niet tot nauwelijks een rol speelden.

Net als voor de Franse handschriften geldt, worden de Duitse ook gelokaliseerd in een beperkt gebied. In dit geval alleen het zuiden van het land en dan voornamelijk Beieren en omgeving. Ik heb niemand gevonden die naar de reden daarvoor gezocht heeft, maar ik weet wel dat Wolfram zelf ook uit dat gebied kwam (Hasty, 1999, p. x). Wellicht was zijn tekst om die reden meer toegespitst op een zuid-Duits publiek.

Als tweede zijn er ook bij de Duitse overlevering grote verschillen in de kwaliteit van de handschriften te bespeuren. Zo is Cpg 364 heel groot, met een mooi regelmatig schrift en weinig imperfecties in het perkament, terwijl Cgm 61 vrij klein is, met een onregelmatig schrift, kleine marges en veel gaten in het perkament. Zoals bij de conclusies van de Franse overlevering besproken, kan een mindere kwaliteit een argument zijn dat het handschrift in het openbaar werd gelezen, omdat het publiek het handschrift toch niet kon zien. Dit zou dan gelden voor Cgm 61 en in mindere mate ook voor Cod. vind 2708 en Cod. vind 2775.

Daarnaast zijn er drie handschriften met miniaturen en/of gehistoriseerde initialen, waarvan er twee ook bladgoud bevatten, en twee handschriften met alleen penwerk. Minder dan de helft van de handschriften die ik besproken heb, hebben dus miniaturen. Dit is minder dan de Franse overlevering. Volgens Starkey (2004, p. 10) ligt de nadruk in de *Parzival* op het geschreven woord en dat kan een reden zijn dat maar weinig handschriften geïllustreerd zijn. Een andere reden kan zijn dat de tekst misschien voornamelijk werd voorgelezen en er daardoor weinig behoefte aan afbeeldingen was. De vaak grote formaten van de handschriften die ik heb behandeld kunnen daar ook een argument voor zijn, zoals ik bij de bespreking van de Franse handschriften heb geschreven. Daarnaast kan, zoals Starkey schrijft (2005, p. 99) de combinatie groot formaat en miniaturen er op wijzen dat een handschrift is gebruikt voor openbaar lezen met een klein publiek. Dit zou dan gelden voor Cgm 18, Cgm 19 en Codex 857. Echter valt het bij Cgm 19 op dat de miniaturen allemaal op een aantal bladen in het midden staan en dus niet direct naast de tekst zijn gezet, zoals bij de andere twee handschriften wel het geval is. Hierdoor moet je dus bladeren om ze te kunnen zien. Bij privé lezen is dat mogelijk, maar bij openbaar lezen zou dat zeer onpraktisch zijn. Daarom denk ik dat Cgm 19 eerder voor privé lezen gebruikt is.

Een ander argument voor privé lezen is de lay-out van de handschriften. Het was opvallend dat de tekst in Cgm 61 weliswaar in twee kolommen stond, maar toch doorlopend geschreven was, alsof het om proza ging. Palmer (2005, p. 90) is dit ook opgevallen. Naar aanleiding van zijn onderzoek bleek dat er in de periode 1215-1240 een overgang plaatsvond in Duitse handschriften waarin verzen niet langer achter doorlopend werden geschreven, maar iedere nieuwe versregel op een nieuwe regel werd gezet. Cgm 61 is dus een voorbeeld van die oude situatie. Palmer geeft meerdere redenen voor deze overgang (pp. 89-91). Volgens hem was het in eerste instantie een kwestie van mode, maar het is ook een mogelijkheid dat het komt door een verandering in de manier hoe teksten werden gelezen, namelijk niet meer alleen openbaar maar ook privé. Daardoor ontstond de behoefte om niet alleen aan een tekst te kunnen horen dat het op rijm was, maar het ook te kunnen zien. In dat geval zouden dus alle handschriften die ik onderzocht heb, op Cgm 61 na, ook gebruikt moeten zijn voor privé lezen. Starkey (2004, p.11) citeert hiervoor Green, die naar aanleiding van zijn onderzoek tot de conclusie kwam dat auteurs er van uit gingen dat hun teksten zowel beluisterd als gelezen konden worden en daar rekening mee hielden bij het componeren en ik denk dat de handschriften dat ook zeker reflecteren.

Wat het publiek betreft gelden voor Duitsland eigenlijk precies dezelfde dingen als voor Frankrijk. De groepen die konden lezen waren hofdichters, adellijke vrouwen, sommige adellijke mannen en clerici. Dit zullen dus ook de enige groepen zijn die de handschriften privé konden lezen.

Zij zullen ook alleen voor mensen van eigen of hogere status hebben voorgelezen en dus zullen uiteindelijk alleen clerici en de adel bij openbare lezingen van de tekst aanwezig zijn geweest.

Als laatste zal ik de andere teksten in de banden bespreken. Net als bij de Franse overlevering zijn dit ook voornamelijk andere avontuurlijke riddergedichten in de volkstaal, als er al andere teksten in de band zitten, maar er zijn een paar uitzonderingen. Dit zijn Cgm 19, Codex 857 en Landesbibliothek 97, want die bevatten ook nog liederen en, in het geval van Codex 857, religieuze teksten. Het lied in Cgm 19 is van Wolfram en kan het dus opgenomen zijn in de compilatie omdat het van dezelfde auteur is als de *Parzival* en *Titurel*, die zich ook in deze band bevinden, maar dit geldt voor de liederen in de andere codices niet. Het lijkt vreemd dat de *Parzival* is samengebonden met liederen, omdat dat beiden toch wel andere genres zijn. Tenzij een middeleeuws Duits publiek dit niet zo ervoer. Zo schreef ik net dat Wolfram naast de *Parzival* ook liederen schreef. Vandaag de dag schrijven schrijvers over het algemeen geen liederen én romans, maar in de middeleeuwen was dit blijkbaar geen probleem. Verder schrijft Palmer (2005, p. 73) dat er bewijs is dat Middelhoogduitse heroïsche epen als het *Nibelungenlied* werden gecomponeerd op een melodie en dus ook gezongen konden worden. Nu impliceert de titel van het *Nibelungenlied* natuurlijk al dat het een lied is en dat geldt voor de *Parzival* niet. Daardoor denk ik eigenlijk niet dat de *Parzival* ook gezongen werd, maar omdat het een gedicht is, zal het wellicht wel zijn (voor)gelezen in een bepaald ritme. Daardoor is het verschil met liederen niet zo groot meer en valt de combinatie van beide soorten teksten in dezelfde band beter te begrijpen.

Codex 857 bevatte van origine dus ook religieuze teksten, maar een deel ervan is er later uitgehaald. Echter hoorden ze er wel bij en ik zal ze daarom meenemen in mijn onderzoek. In de Franse overlevering was er ook maar één handschrift dat religieuze teksten met de Chrétiens tekst combineerde en dit was in beide landen dus niet gebruikelijk. Echter was in het geval van Fr. 12576 een verklaring voor de aanwezigheid van de religieuze teksten te vinden, maar bij Codex 857 eigenlijk niet. De andere religieuze teksten in deze band gaan namelijk over Jezus en Maria en dat zijn geen personages die voorkomen in de *Parzival*, dus inhoudelijk is er eigenlijk geen connectie te vinden. Het zou kunnen dat deze teksten zijn toegevoegd om de spirituele kant van de *Parzival* en andere epen in dit handschrift te kunnen onderstrepen.

Nu ik ook een beeld heb van de Duitse receptie van de tekst, zal ik al mijn bevindingen combineren in de eindconclusie.

Eindconclusie

In dit stuk heb ik geprobeerd aan de hand van materiële aspecten van de tekst een beeld te krijgen van de receptie van Chrétien Perceval in de periode 1200- 1400 in Duitsland en Frankrijk. Hiervoor heb ik gebruik gemaakt van gedigitaliseerde manuscripten. Hierdoor was ik wel aan een aantal beperkingen gebonden, maar uiteindelijk bleef er nog meer dan genoeg over om te onderzoeken. Ik heb zeven Franse en acht Duitse handschriften bekeken. Dit was een derde van de Franse overlevering en slechts een twaalfde van de Duitse. Hierdoor zullen mijn bevindingen voor de Franse receptie van de tekst misschien wat betrouwbaarder zijn.

Na het bekijken van al de handschriften, heb ik overeenkomsten en verschillen tussen de beide overleveringen gezien. Overeenkomsten hadden te maken met de lokalisering, kwaliteit en andere teksten in de band. Zowel de Duitse als Franse handschriften kwamen uit een beperkt gebied en dan voornamelijk het gebied waar de auteurs vandaan kwamen. Dit was voor Chrétien de Champagne streek en voor Wolfram Beieren. Aan de handschriften zelf viel de reden voor die beperkte verspreiding niet af te lezen, maar het is aannemelijk dat het met taal- en/of cultuurverschillen tussen de verschillende streken in beide landen te maken kan hebben. Eveneens waren er overeenkomsten te zien in de kwaliteit van de handschriften in beide landen. Die liepen namelijk uiteen van matig tot goed, maar er zaten geen hele luxueuze handschriften tussen. Dit zou te maken kunnen hebben met de manier waarop mensen de teksten tot zich namen, namelijk via hun oren. Er was maar een beperkt aantal mensen dat kon lezen of geld genoeg had om een handschrift te kunnen betalen en de rest moest het doen met voorgelezen worden. Hiervoor hoefden zij een handschrift niet te zien en was het uiterlijk dus niet bijster belangrijk. De mooiere handschriften met bladgoud en miniatuurbeschermingen waren wel weer bedoeld om gezien te worden en werden dan misschien voorgelezen voor een kleine groep of wel privé gelezen. De andere teksten waarmee de *Perceval* en *Parzival* voornamelijk gecompileerd werden, geven een indicatie tot welk genre de teksten gerekend werden. Dit was voornamelijk een genre dat werd gelezen ter ontspanning en kon dus alleen gelezen worden door mensen die daar de tijd voor hadden. Zowel de *Perceval* als *Parzival* werden dus gelezen in een beperkt gebied, Noord-Frankrijk en Zuid-Duitsland respectievelijk, kon zowel voorgelezen als privé gelezen worden, maar dan wel voor de ontspanning. Het publiek dat deze teksten tot zich nam was waarschijnlijk ook beperkt en zal voornamelijk hebben bestaan uit de adel en eventueel clerici.

Er waren ook een aantal verschillen in de overlevering van beide handschriften op te merken. Deze hebben te maken met de dateringen, maar ook andere teksten in de band. Wat de dateringen betreft, was het opvallend dat de Franse handschriften maar uit een beperkte tijdperiode kwamen. Voornamelijk uit de 13^e eeuw en daarna hield het snel op. Voor Duitsland gold dit absoluut niet. Er zijn wel meer handschriften uit de 13^e eeuw, maar ook nog veel uit de 14^e en zelfs 15^e eeuw. Het lijkt dus alsof de interesse voor de tekst in Duitsland veel langer bleef bestaan. Echter geldt dit alleen voor de tekst in dichtvorm. In proza bleef de tekst in Frankrijk nog wel door circuleren. Het is bekend dat er in Frankrijk in de 13e eeuw een algemene voorkeur voor proza ontstond en het is mogelijk dat dat de reden is dat de interesse voor Chrétien's versie van de *Perceval*. In Duitsland lijkt dit echter niet aan de orde te zijn en werd rijm nog lange tijd gewaardeerd. Een ander opvallend aspect van de Duitse handschriften was dat er een aantal voorbeelden waren waarin de *Parzival* was samengebonden met liederen. In Frankrijk is dat geen enkele keer voorgekomen in de handschriften die ik behandeld heb. Dit zou kunnen betekenen dat er in Duitsland weinig of geen verschil tussen liederen en avontuurlijke ridderromans bestond. Wellicht is dat een indicatie dat het publiek beide soorten teksten op dezelfde of bijna dezelfde manier tot zich nam. Het zou kunnen dat de *Parzival* werd gezongen of ritmisch voorgedragen, waardoor het bijna een lied zou kunnen zijn. Voor de Franse receptie is daar geen enkele indicatie voor aan de hand van mijn onderzoeksresultaten.

Uiteindelijk valt het aan de hand van enkel de materiële aspecten van de tekst niet echt te zeggen of de tekst populair was of niet, maar de grote overlevering lijkt daar wel op te wijzen. Wel kan ik zeggen dat de tekst in de periode 1200- 1400, als hij populair was, dat voornamelijk zal zijn

geweest aan de hoven en eventueel kloosters van Noord-Frankrijk en Zuid-Duitsland, waar hij werd (voor)gelezen en beluisterd voor ontspanning en vermaak.

In deze scriptie heb ik geprobeerd een beeld te krijgen van de receptie van één tekst in meerdere landen in een beperkte tijdsperiode gedurende de middeleeuwen. Hiervoor heb ik alleen gekeken naar de materiële aspecten van de tekst. Echter heb ik hiervoor gebruik gemaakt van de onderzoeksresultaten van andere onderzoekers die de inhoud van deze en andere teksten wel hebben bestudeerd. Ik denk dat ik zonder deze bronnen veel minder had kunnen zeggen over de receptie van *Perceval* en *Parzival*. Uiteindelijk heb ik dus via een omweg de inhoud van de tekst wel degelijk nodig gehad. Wat eigenlijk ook logisch is, want de materiële aspecten van een tekst staan uiteraard niet los van de inhoudelijke. Daarom denk ik dat de methode om echt alleen naar de handschriften te kijken maar in beperkte mate bruikbaar is. Echter kunnen de tekstuele en codicologische aanpak elkaar wel heel goed aanvullen en samen tot nuttige conclusies komen. Hopelijk is dat in dit geval ook gelukt.

Bibliografie

Boeken en artikelen

Coleman, J. (1996). *Public Reading and the Reading Public in Late Medieval England and France*. Cambridge: Cambridge University Press.

Green, D. H. (1986). The Reception of Hartmann's Work: Listening, Reading, or Both? *Modern Language Review*, 81, 357-368.

Fleischman, S. (1990). Philology, linguistics and the discourse of the Medieval text. *Speculum*, 65 (1), 19-36.

Hindman, S. (1994). *Sealed in Parchment. Rereadings of Knighthood in the Illuminated Manuscripts of Chrétien de Troyes*. Chicago: the University of Chicago Press.

Hasty, W. (1999). Introduction. In W. Hasty (Ed.), *a companion to Wolfram's Parzival* (pp. ix-xxii). Columbia: Camden House.

Nixon, T. (1993). Catalogue of manuscripts. In K. Busby, T. Nixon, A. Stones & L. Walters (Eds.), *Les manuscrits de Chrétien de Troyes/ The manuscripts of Chrétien de Troyes Volume 2* (pp. 1-87). Amsterdam: Rodopi.

Palmer, N.F. (2005). Manuscripts for Reading: the Material Evidence for the Use of Manuscripts Containing Middle High German Narrative Verse. In M. Chinca en C. Young (Eds.), *Orality and Literacy in the Middle Ages. Essays on a Conjunction and its Consequences in Honour of D.H. Green* (pp. 66-102). Turnhout: Brepols.

Starkey, K. (2004). *Reading the Medieval Book. Word, image and performance in Wolfram von Eschenbach's Willehalm*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.

Taylor, A. (1991). The Myth of the Minstrel Manuscript. *Speculum*, 66 (1), 43-73.

Vitz, E.B. (1999). *Orality and Performance in Early French Romance*. Cambridge: D.S. Brewer.

Websites

Database of Arthurian Fiction in Medieval Europe. Geraadpleegd in juni 2016:

<https://service.arthurianfiction.org/static/#current=manuscripts>

Koninklijke Bibliotheek Den Haag. *Beschrijving van het handschrift*. Geraadpleegd in juni 2016:

<https://www.kb.nl/themas/middeleeuwen/lancelotcompilatie/beschrijving-van-het-handschrift>

Parzival Projekt. *Handschriftenverzeichniss*. Geraadpleegd in juni 2016:

<http://www.parzival.unibe.ch/hsverz.html>

Scherrer, G. (1875). *Verzeichniss der Handschriften der Stiftsbibliothek St.Gallen. Handschrift 857*.

Ontleend aan Stiftsbibliothek St. Gallen in juni 2016: <http://www.stibi.ch/handschriften/frame.htm>

Handschriften

Bern, Bürgerbibliothek, Codex 345

Geraadpleegd via: <http://www.e-codices.unifr.ch/en/list/one/bbb/0354>

Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 129 A 10 (Lancelotcompilatie)

Geraadpleegd juni 2016 via:

<https://galerij.kb.nl/kb.html#/nl/lancelot/page/3/zoom/3/lat/2.1088986592431382/lng/24.2578125>

Heidelberg, Universitätsbibliothek, Cpg 364

Geraadpleegd juni 2016 via: [http://digi.ub.uni-](http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg364/0001/thumbs?sid=7f2c2d8edeec6503e843336745c1ccaa#/current_page)

[heidelberg.de/diglit/cpg364/0001/thumbs?sid=7f2c2d8edeec6503e843336745c1ccaa#/current_page](http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg364/0001/thumbs?sid=7f2c2d8edeec6503e843336745c1ccaa#/current_page)

Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Landesbibliothek 97

Geraadpleegd juni 2016 via: <http://digital.blb-karlsruhe.de/blbhs/content/pageview/495092>

Montpellier, Bibliothèque de Médecine H 249

Geraadpleegd juni 2016 via: <http://bvmm.irht.cnrs.fr/consult/consult.php?reproductionId=4813>

München, Bayerische Staatsbibliothek, Cgm 18

Geraadpleegd juni 2016 via: <http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/bsb00002134/images/>

München, Bayerische Staatsbibliothek, Cgm 19

Geraadpleegd juni 2016 via: [http://daten.digitale-](http://daten.digitale-sammlungen.de/0007/bsb00071690/images/index.html?fip=193.174.98.30&id=00071690&seite=1)

[sammlungen.de/0007/bsb00071690/images/index.html?fip=193.174.98.30&id=00071690&seite=1](http://daten.digitale-sammlungen.de/0007/bsb00071690/images/index.html?fip=193.174.98.30&id=00071690&seite=1)

München, Bayerische Staatsbibliothek, Cgm 61

Geraadpleegd juni 2016 via: [http://daten.digitale-](http://daten.digitale-sammlungen.de/0000/bsb00001652/images/index.html?fip=193.174.98.30&id=00001652&seite=1)

[sammlungen.de/0000/bsb00001652/images/index.html?fip=193.174.98.30&id=00001652&seite=1](http://daten.digitale-sammlungen.de/0000/bsb00001652/images/index.html?fip=193.174.98.30&id=00001652&seite=1)

Parijs, Bibliothèque Nationale de France, Fr. 794

Geraadpleegd juni 2016 via: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84272526>

Parijs, Bibliothèque Nationale de France, Fr. 1429

Geraadpleegd juni 2016 via: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9007482q>

Parijs, Bibliothèque Nationale de France, Fr. 1450

Geraadpleegd juni 2016 via: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8415202d/f1.image>

Parijs, Bibliothèque Nationale de France, Fr. 1453

Geraadpleegd juni 2016 via: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10525133b>

Parijs, Bibliothèque Nationale de France, Fr. 12576

Geraadpleegd juni 2016 via: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b105101697>

Sankt Gallen, Stiftsbibliothek, Cod. 857

Geraadpleegd juni 2016 via: <http://www.parzival.unibe.ch/cod857/Daten/index.html>

Wenen, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. Vind. 2708

Geraadpleegd juni 2016 via: <http://www.mr1314.de/1217>

Wenen, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. vind. 2775

Geraadpleegd juni 2016 via: <http://www.mr1314.de/2995>